

Міністерство освіти і науки України

Українське географічне товариство

Вінницький відділ

Російське географічне товариство

Воронезький відділ

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського

Природничо-географічний факультет

Воронезький державний університет

Географічний факультет

**Антропогенні
географія й ландшафтознавство
в XX і XXI століттях**

Треті міжнародні читання (конференція)
присвячені 85-річчю від дня народження
Федора Миколайовича Мількова

Вінниця – Воронеж
2003

Антропогенні географія й ландшафтознавство в XX і XXI століттях.
Збірник наукових праць. – Вінниця – Воронеж. – В.: Гіпаніс, 2003. –
с. 240.

Збірник наукових праць географів і ландшафтознавців України, Росії, Білорусі, Палестини і Польщі присвячено сучасним і минулим ландшафтам, проблемам розвитку антропогенних географії й ландшафтознавства, вирішенню практичних завдань раціонального використання й охорони сучасних ландшафтів.

Collection scientific work geographer and landscaping of the Ukraine, Russia, Bilorussia, Palestina and Poland modern former landscape, problem of the development antropogenic and landscaping of the practical problems of the rational use and saving modern landscapes.

Тексти доповідей друкуються в авторській редакції

Затверджено до друку вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Вінницьким відділом Українського географічного товариства.

Редколегія:

Шищенко П. Г., д.г.н., Федотов В. І., д.г.н., Денисик Г. І. д.г.н.,
Михно В. Б., д.г.н., Ковальчук І. П., д.г.н.,
Жупанський Я. І., д.г.н., Бережной О. В., к.г.н.,
Панасенко Б. Д., к.г.н.

Рецензенти:

Некос В. Ю., д.г.н., Мольчак Я. О., д.г.н.

Укладачі:

Денисик Г. І., д.г.н., Бережной О. В., к.г.н.

ISBN – 966-7874-17-6

© Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського.
Воронезький державний університет

АНТРОПОГЕННІ ЗМІНИ ЛАНДШАФТІВ БОЯРСЬКОГО ПІДРАЙОНУ

Боярський природно-господарський підрайон знаходиться у перехідній смузі між лісовою та лісостеповою зонами, у ньому переважають хвойно-широколистянолісові ландшафти. Підрайон є частиною Столичного регіону і досить повно репрезентує більшість із його природних, антропогенних і соціально-економічних складових та проблем, із ними пов'язаних. На територію підрайону визначальний вплив справляє Боярка. Межі підрайону мають природне та антропогенне походження: західна – долина річки Ірпінь, північна – межа розподілу сфер підрайонного впливу Боярки та Білогородки, східна – Одеська автотраса, південна – межа Києво-Святошинського району і Дзвінківського лісництва.

На територію підрайону визначальний вплив справляє Боярка, що є центром підрайону. Вона є прикиївським курортним містом, у якому мешкає 37,5 тисяч жителів (за даними на 2002 рік) на території 1254,5 га (на 1993 р.). Назву Боярка мало сусудне село, у 1924 р. переіменоване на Тарасівку. Найновіша історія теперішньої Боярки нараховує майже 150 років. Проте на її місці існувало село Будаївка –

одне із давніх поселень в Україні. Пагорб, на якому стоїть місцева церква і розміщений старий цвинтар, у минулому був невеликим слов'янським городищем. Перша згадка про Будаївку в історичних документах з'явилася у XVI столітті. Її мешканці, господарюючи, справляли істотний вплив на природу, на що вказує давня назва села. Вона, очевидно, походить від слова *буда* – це кустарне виробництво з видобутку поташу, дьогтю, вугілля із деревної маси. Такі промисли були поширені в Україні у XVI – XIX ст. Із найдавніших часів майже всі вторгнення людини у природу супроводжувалися сильнішими чи слабшими проявами її змін.

Боярка у свої нетривалі новітні часи мала дві тенденції розвитку: самостійного сільського, селищного, а з 1956 р. міського поселення – і такого, що майже всіма своїми найістотнішими реаліями меншою чи більшою мірою тяжіла до Києва, губернського і столичного. Визначальною є друга тенденція. Теперішній приміський профіль Боярки, зокрема господарський, почав складатися після будівництва залізниці Київ – Фастів і лінійної станції Боярка (у 1868 р., на 22-му кілометрі від Києва-пасажирського) – названої так за назвою сусіднього села. Розвиток пристанційного поселення в останній третині XIX – на початку XX ст. був нерозривно пов'язаний із наявністю і розвитком залізничної станції. Селище Боярка зростало біля станції ще і як дачне. У листопаді 1926 р. його приєднали до Будаївки із поєднанням обох назв. 1938-го року Боярка-Будаївка стала селищем міського типу із назвою Боярка.

Боярські ландшафти належать до Київського Полісся. Вони сформувалися на території з відносними висотами 180-185 м над рівнем моря і моренно-водно-льодовиковим рельєфом. Для них характерне велике поширення моренних валунних безкарбонатних суглинків, перекритих водно-льодовиковими пісками різної потужності.

За схемою гідрологічного районування Боярський підрегіон входить до Правобережної Дніпровської області достатньої водності. Товщина шару стоку за середніми багаторічними спостереженнями становить близько 80-100 мм на рік. Тут сформувалася розвинена річкова мережа, густина якої у межах Боярського підрегіону становить 0,3-0,4 км/км². Найбільшою річкою, що протікає через Боярку, є Притварка, притока Ірпеня, у Тарасівці – Сіверка, притока Дніпра. Стосовно підземних вод, то найбільший вплив на властивості ландшафтів мають води антропогенових відкладів. За хімічним

складом це, головним чином, прісні гідрокарбонаті води з мінералізацією до 1 г/л. Боярка належить до артезіанського басейну Придніпровської височини.

На території Боярки клімат помірно теплий із близьким до оптимального співвідношенням тепла і вологи. Тривалість вегетаційного періоду – 204 дні, а снігового покриву – 112 днів. Кількість опадів у середньому – 582 мм на рік. Такі кліматичні умови є оптимальними в Україні для зростання соснових і дубових високопродуктивних лісостанів.

Найпоширенішими ґрунтами у межах Боярського підрайону є дерново-середньопідзолисті супіщані, рівень родючості яких є нижчим від середнього по Україні.

Боярські ліси є переважно дубово-сосновими. Боярському лісгоспу підпорядковані ліси, що займають 17940 гектарів і належать п'ятьом лісництвам: Боярському (3609 га), Дзвінківському (5503 га), Жорнівському (2172 га), Мотовилівському (4343 га), Хотівському (2313 га). Ділянки лісу, що є найціннішими, мають статус заказників. У боярських лісах багато також диких тварин. Із ссавців тут було (за даними перепису, проведеного у 1980-х роках) більше 50 лосів, 250 козуль, 70 диких кабанів.

Поміж урочищ ерозійної мережі трапляються яри з незадернованими та напівзадернованими схилами, які продовжують рости через нераціональне природокористування (зведення лісів на силових ділянках, оранка *уздовж* крутих схилів тощо).

Річка Притварка, забруднена у Боярському міському середовищі, перетворилася на мертву річку. Її вода стала непридатною не лише для пиття, а й для побутового використання чи поливання городів.

У Боярському підрайоні багато проблем охорони лісу. У теплі місяці року чи не найбільше їх створюють нечемні місцеві та приїжджі рекреанти: прибуваючи електричкою, на авто і мотоциклах, які забруднюють повітря (“екологічніший” транспорт – велосипеди), багато піших; нерідко із собаками, гучними музичними центрами – джерелами шумового забруднення. Воно завдає великої шкоди тваринам, особливо коли у них малята. Були випадки, коли з цих причин кілька сімей бобрів покинули місця свого поселення у Хотівському лісництві.

Антропогенна діяльність призвела до виникнення значних проблем, пов'язаних із забрудненням довкілля. Істотні проблеми склалися у ХХ ст. Вони були викликані викиданням сміття прямо в

ліс із боярських підприємств – машинобудівного заводу “Іскра”, експериментальної фабрики духових та ударних інструментів, місцевого автотранспортного підприємства. Це губило вікові сосни, знищуючи господарський і заодно рекреаційний потенціал боярських ландшафтів. Через перевантаженість Боярської міської каналізації стічні води вже тоді забруднювали навколишні ліси, що призводило до загибелі багатьох дерев. Через відсутність каналізації у старій частині Боярки у річку Притварку дотепер скидаються всі стоки, у тому числі з туберкульозного диспансеру.

Основним забруднювачем атмосферного повітря міста (до 70% об’єму шкідливих викидів) є переважно місцевий автотранспорт. Значної шкоди природі завдає і залізничний транспорт, який спричиняє хімічне й фізичне (зокрема, значне шумове й електромагнітне) забруднення довкілля. Великого удару природі Боярки завдала також Чорнобильська катастрофа. Забруднення ізотопами плутонію є дуже небезпечним (0,1 – 0,2 кБк/м²).

Північна частина підрайону перетворена на сільськогосподарські угіддя для задоволення потреб киян у свіжих овочах та інших продукції рільництва. Землеробське освоєння негативно впливає на стан боярських ґрунтів. Найбільшої шкоди зазнають орні землі. У природному стані їхня невисока родючість все ж була стабільною, оскільки ґрунти отримували поживні речовини з опалого листя та відмерлих рослин. Так, за результатами досліджень малого біотичного кругообігу поживних речовин у корінних лісостанах зеленої зони м. Києва видно, що найбільший щорічний опад спостерігався у цій зоні саме у боярських лісах. Його величина сягала 6000 кг/га⁻¹ (дослідна ділянка була закладена в еталонному сосновому насадженні у багатій відміні свіжого субору Дзвінківського лісництва). Розорані ґрунти починають швидко втрачати свою природну родючість та зазнавати впливу ерозійних процесів.

Головні спрямування природокористування в Боярському підрайоні – лісгосподарське, сільськогосподарське і курортно-рекреаційне, з виразними приміськими рисами. Для розвитку та успішного функціонування підприємств відповідних галузей у Боярському підрайоні є всі передумови, крім (як і в усій державі) макроекономічних. Економічна криза призвела до загострення багатьох проблем, що мають прямий чи опосередкований вплив на ландшафти. І це не лише зменшення державного фінансування природоохоронних заходів. Багато природоохоронних програм могли

б фінансуватися успішними приватними підприємствами. Але система заохочення таких дій, вигідна для держави і підприємців, в Україні ще не запроваджена.

Сучасні українські реалії безідейного державництва за умов економічної кризи, глибока матеріальна скрута одних і споживацькі настрої та показний добробут інших – призвели до змін світогляду в суспільстві, спотворили систему цінностей. Багато боярців втратили духовний зв'язок зі своєю малою батьківщиною як несвідомі громадяни – чи тому, що працюють у Києві. Такий бездуховний прошарок населення, саме тепер гіпертрофовано значний, нечемно проводить своє дозвілля на боярській природі, до екостану якої він байдужий, губить її, як і місцеві виробничники-споживачі, бездумно навчаючи цьому і дітей. Комплексне усунення причин, з якими пов'язані небажані антропогенні зміни довкілля, за таких умов є вельми непростою економічною, природоохоронною і соціальною проблемою.